

*A IX. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus rezümékötete*  
*Miskolc, Miskolci Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2026.*  
*ISBN 978-963-358-448-4*

17. szimpózium

## ***Regionális és kulturális horizontok a magyar nyelv történetében***

*Szervezés: Juhász Dezső, N. Fodor János*  
*Tudományterület: nyelvtudomány*

### **AZ ÉRDY-KÓDEX SZENT LÁSZLÓ-LEGENDÁJA MINT DIMENZIONÁLIS NYELVÉSZETI FORRÁS**

**Juhász Dezső**

Eötvös József Tudományegyetem

Az Érdy-kódex a magyar nyelvű kódexirodalom egyik gyöngyszeme, amely több évi munka után 1527-ben készült el. Terjedelmében a legnagyobb, nyelvezete és irodalmi értékei alapján az egyik legszebb könyv méretű ómagyar alkotás. Szerzőjét nem ismerjük, a szakirodalomban a Karthausi Névtelen-ként szokás emlegetni, de kiváló műveltségéről sok minden kideríthető (erről külön kismonográfia is készült 1976-ban Bán Imre tollából). Tartalma szerint zömmel az egyházi esztendő alkalmához igazított beszédek és szentek legendáit tartalmazza. Fő forrása Temesvári Pelbárt latin nyelvű beszédgyűjteménye, de más latin összeállításokra is bőven támaszkodott a szerző a kompiláció és fordítás során. Az elemzésre kiválasztott kódexrészlet Szent László király legendáját tartalmazza, amely csak kisebb részben támaszkodik Temesvárira, sokkal inkább egy vagy több középkori krónikára. A kódex Szent László-legendája kedvező színtere a latin mintáktól egyre inkább elszakadó, az írói erényeket megcsillantó, az élőnyelvet is beengedő szerzői attitűdnek. A fejezetben előforduló nyelvi jelenségek alkalmasak a kor néhány jellemző nyelvtörténeti, sőt nyelvjárás-történeti sajátságának bemutatására is. Ehhez szükség volt a korabeli hangzást rekonstruáló olvasat elkészítésére, amely Madas Edit több helyen publikált népszerűsítő interpretációját fejleszti tovább a magyar nyelvtörténeti kutatások elvárásainak megfelelően. (A kódex modern kritikai kiadása még várat magára, addig is Volf György betűhűségre törekvő, de filológiai lábjegyzeteket még nem tartalmazó kiadására támaszkodunk, l. Nyelvemléktár 5: 81–94.) Az előadás a rendelkezésre álló információkat a tér, idő, társadalom és kultúra dimenzióiban értelmezi.

## LEHETŐSÉGEK ÉS MÓDSZEREK A NYELVJÁRÁS-TÖRTÉNETI MINTÁZATOK VIZSGÁLATA TERÜLETÉN

**Bába Barbara**

Debreceni Egyetem

Benkő Loránd Magyar nyelvjárástörténet című munkájában a nyelvjárás-történeti vizsgálatokon belül jelenség és típus- (vagy rendszer)vizsgálatokat különít el. Benkő Loránd terminológiájától némiképp eltérve ez utóbbi kutatási irányt mintázatvizsgálatnak nevezem. Döntésemet egyrészt az indokolja, hogy a nyelvjárástípus fogalmat a mai dialektológiában nem tekinthetjük problémamentesnek. Ehhez hasonlóan másrészt a rendszervizsgálat fogalmának használata is buktatókat rejt magában, mivel a másolói beavatkozás, a normahatások, a források időbeli rétegződése mind megtörhetik azt az egységet, amit a rendszer fogalma sugall.

Korábbi nyelvjárástörténeti kutatásaim elsősorban jelenségvizsgálatokként írhatók le: egy-egy, főként korai ómagyar kori hangtani jelenség történeti alakulását vizsgálták. E kutatási irány természetes továbbfejlesztéseként kínálkozik a mintázatvizsgálatok felé való elmozdulás. A korai ómagyar kori hangtani jelenségek feltárása szélesebb keretbe egyfelől azáltal illeszthető, hogy a kutatás egy jól lokalizálható nyelvemlék nyelvjárástörténeti sajátosságait dolgozza fel. A mintázatvizsgálatok másik formája egyfajta szükségmegoldás: egy többnyire nem vagy nem biztosan lokalizált nyelvemlék (például bizonyos kódexek) nyelvjárástörténeti jegyeit tárjuk fel ekkor azzal a reménnyel, hogy a nyelvjárástörténeti kutatások előrehaladtával az adott nyelvemlék belső nyelvi érvek alapján egy meghatározott nyelvjáráshoz lesz köthető. Előadásomban a mintázatvizsgálatok lehetőségeit a Festetics-kódex nyelvjárási sajátosságain keresztül mutatom be. Vizsgálatom alapjául a kódex Jakab László és Kiss Antal által készített feldolgozása szolgál.

A Jakab–Kiss-féle adatbázis kiváló lehetőséget biztosít a hangtani sajátosságok vizsgálatához, mivel az adatokat hangtani szempontból is rendszerezi. Az alkalmazott eljárás azonban nem a korszak hangtani rendszerén alapuló eltéréseket ragadja meg, hanem aszcendens módon a mai köznyelvi alakokhoz viszonyított különbségeket rögzíti. Ez az eljárás szükségszerű, ugyanakkor az így azonosított sajátosságok közvetlen nyelvjárástörténeti értelmezése félrevezető lehet, mivel nem minden, a mai köznyelvitől eltérő forma tekinthető az adott korszakban nyelvjárási sajátosságnak. A Festetics-kódexre irányuló korábbi vizsgálataim megerősítették azt a feltevést, hogy nyelvjárási sajátosságainak megbízható feltárása a korszak más nyelvemlékeinek széles körű bevonásával lehetséges. Csak egy ilyen összevetés alapján dönthető el, hogy egy adott nyelvi forma általánosan jellemző volt-e a korszak nyelvállapotára, vagy valóban nyelvjárási jelenséggént értelmezhető. Ennek megfelelően a Festetics-kódex nyelvjárási jegyeit 15–16. századi források adataival vetem össze. Az előadás azt mutatja be, miként tehető pontosabbá a kódex nyelvjárás-történeti sajátosságainak azonosítása e források felhasználásával, valamint milyen módszertani tanulságok adódnak a kései ómagyar kori kódexek mintázatvizsgálatához.

## A PALÓC NYELVJÁRÁS TÖRTÉNETÉNEK ÚJABB MOZAIKJAI

**Gréczi-Zsoldos Enikő**

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Az eddig elvégzett kutatásaimban az ómagyar kori nyelvemlékek időszakától a 20–21. századi élőnyelvi gyűjtések korszakáig kísértem nyomon a palóc nyelvjárás történetét. Az ómagyar kor két kódexszövegéből és a középmagyar kor változatos műfajú nyelvemlékeiből (főként misszilisekből és perszövegekből) adatoltam a palóc nyelvjárás korabeli jellegzetességeit. Kutatásaimban a 17. század a leginkább feldolgozott időszak. A 18. és a 19. századból eddig leginkább nyomtatásban megjelent néprajzi tanulmányok nyelvjárásleírásainak adatait vettem számba, valamint nyelvjárás-történeti forrásként dolgoztam fel az 1864–65. évi Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtés Nógrád és Gömör–Kis-Hont vármegyében lejegyzett településleírásainak több ezer oldalas anyagát. Az újmagyar kor palócn nyelvjárás-történeti feldolgozása ennek ellenére hiányos, ezért újabban egy 19. század első feléből származó irategyüttes mikrolingvisztikai elemzését végeztem el. A Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Vármegyei Levéltárában őrzött, az 1831-ben működő nógrádi kolerabizottság változatos műfajú iratanyaga lehetőséget biztosít a korpusz nyelvjárástörténeti hasznosítására. Előadásomban ennek eredményét szeretném bemutatni.

## NYELVJÁRÁS ÉS TELEPÜLÉSTÖRTÉNET. A SZLAVÓNIAI MAGYARSÁG EREDETE A NYELVJÁRÁSTÖRTÉNET SZEMSZÖGÉBŐL

**N. Fodor János**

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Az előadás a szlavóniai magyarság eredetének kérdését vizsgálja a nyelvjárástörténet és a nyelvföldrajz módszereinek alkalmazásával. A korábbi kutatások eredményeit újabb gyűjtések adataival és új szempontokkal egészíti ki, pontosítva és árnyalva a szlavóniai magyar nyelvsziget kialakulásáról alkotott képet. A nyelvjárási sajátosságok elemzése alapján a szlavóniai magyar nyelvjárás szoros kapcsolatot mutat a dél-dunántúli, elsősorban ormánsági, valamint az északkeleti, abaúji-borsodi nyelvjárásokkal. Az adatok arra utalnak, hogy a szlavóniai magyar nyelvsziget két történeti nyelvi rétegből alakult ki: egy dél-dunántúli eredetű székely alaprétegből és egy később érkező, északkeleti nyelvjárási vonásokat hordozó rétegből. Az előadás kitér arra is, hogy a nyelvi jelenségek időbeli értékelése miként járulhat hozzá a betelepülések kronológiájának pontosításához, és rámutat arra, hogy a nyelvföldrajz a történeti forrásokat kiegészítve fontos szerepet tölthet be a középkori településtörténet kutatásában.

## RÉGI ÉS MAI KIHALLGATÁSI KÉRDÉSEK – MEGKÖZELÍTÉSI LEHETŐSÉGEK ÉS NYELVHASZNÁLÓI ÍTÉLETEK

**Havasi Zsuzsanna**

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

A nyelvhasználat nemcsak a jelenben, de a régiségben is lehetőséget adott a hatalmi viszonyok tükrözésére és alakítására. Előadásomban arra vállalkozom, hogy középmagyar kori boszorkányperes kihallgatási kérdésekben tárjam fel a hatósági kontroll nyelvi eszközeit, illetve azt is bemutatom, ezen eszközök későbbi korokban is megjelenhetnek-e (az 50-es évek kihallgatásain vagy modern rendőrségi kihallgatásokon). A kontroll megnyilvánulását a diskurzusok kvalitatív elemzése mellett jogtörténeti leírásokon keresztül is vizsgálom, valamint bevonom egy kismintás kutatás eredményeit, amelyben bölcsész- és joghallgatókat kértem régi és mai kihallgatási kérdések megítélésére. Az előadás eredményei gazdagíthatják a jogi szintér diskurzusainak történetéről való ismereteinket, illetőleg interdiszciplináris párbeszédre is alkalmasak.

## A NEOLOGIZMUSOK TÖBB SZEMPONTÚ JELLEMZÉSE

**Minya Károly**

Nyíregyházi Egyetem

A neologizmus viszonyfogalom az idő, az egyén, a nyelvi réteg és a stiláris hatás szempontjából. Az idő szerint neologizmus az, ami viszonylag nemrég jelent meg a nyelvhasználatban. Az egyén szempontjából a számára ismeretlen nyelvi kifejezés a neologizmus. A stiláris hatás szempontjából neologizmus az, ami egyszeri, alkalmi költői, írói, újságírói kifejezés. A szókészlet rétegződése szempontjából általában egy adott nyelvi rétegben jelenik meg. Ugyanakkor a neologizmusok korrelatív viszonyba állíthatók az archaizmusokkal, ily módon pedig a rendszerezésük, csoportosításuk is párhuzamos. Ennek a legfontosabb szempontjai az eredetük (idegen, belső keletkezésű), a létrejöttük módja (szóösszetétel, szóképzés, ritkább szóalkotási módok) és célja (szükségszerű, stilisztikai), a kommunikáció formája (szóbeli, írott, írott beszélt nyelvi), valamint a fogalmi tartalmuk.

## NYELVI ÉS KULTURÁLIS HORIZONTOK VIZSGÁLATA A NYUGAT-EURÓPAI MAGYAR DI- ASZPÓRA KÖRÉBEN

**Szabó T. Annamária Ulla**

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Az előadás egy folyamatban lévő kutatás, a Nyelv, kultúra, identitás című átfogó vizsgálat online kérdőíves eredményeit ismerteti, valamint kapcsolódó szociolingvisztikai interjúkra támaszkodva összegzi a családi nyelvpolitikák (Spolsky 2009) és a kulturális javakhoz való hozzáférés (Tseng 2020) feltárt összefüggéseit. A tizennégy nyugat-európai országban, százhuszonnyolc családdal végzett felmérés rávilágíthat arra, hogy milyen családi nyelvpolitikák, családi nyelvi menedzsment mentén valósul meg a magyar nyelv átadása és fenntartása; valamint arra is, hogy a családon kívül, milyen tágabb offline és online nyelvhasználati szinterek állnak rendelkezésre ehhez. Érdekes vizsgálni a származási identitás (Szabó T. 2025) formálása szempontjából fontos komponenseket, illetve azt, hogyan alakul, változott és változik a nyugati magyar diaszpóra dinamikája, nyelvi és kulturális horizontjai a kétezres évek során.

Spolsky, Bernard 2009. *Language Management*. Cambridge University Press, Cambridge, 10–30.

Szabó T. Annamária Ulla 2025. Nyelv, kultúra, identitás: két- és többnyelvű családok nyelvi szocializációs stratégiái. In: Parapatics Andrea (szerk.): *A múltban gyökerező identitás jelene és jövője*. Pannon Egyetem Humántudományi Kar Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet. Tinta Könyvkiadó, Veszprém–Budapest, 186–204.

Tseng, Amelia 2020. Identity in home language maintenance. In: Schalley, Andrea C. – Eisenclas, Susana A. (eds): *Handbook of Home Language Maintenance and Development*. Handbooks of Applied Linguistics Vol. 18. De Gruyter Mouton. Berlin–Boston, 109–130.